

بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵

۲۴

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / سال بیست و دوم / شماره ۸۷ / پاییز ۱۴۰۱

مصطفی شهیدی نسب *

سیدعباس موسویان **

حمید نگارش ***

چکیده

تأمین مالی خرد در طول دهه گذشته رشد فزاینده‌ای از حیث گستره مفهومی، اهداف، نهادها، ابزارها و دامنه عرضه کنندگان و متقاضیان داشته است. اکنون برنامه‌های تأمین مالی خرد به گونه‌ای طراحی می‌شوند که توان پاسخگویی به نیازهای مختلف را داشته باشند. ضرورت پرداختن به انقلاب تأمین مالی خرد و لزوم طراحی نظام تأمین مالی خرد اسلامی در کشور حقیقتی انکارناپذیر است. یکی از مسائل مهم در این زمینه بحث تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد می‌باشد. این مقوله مورد مناقشه موافقان و مخالفان اعتبارات خرد بوده است. از این رو درصددیم در مقاله پیش رو به صورت تطبیقی به بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی بپردازیم.

یافته‌های این تحقیق که با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و تحلیل آماری بدست آمده حاکی از آن است که جامعه اهداف تأمین مالی خرد در ایران علاوه بر فقرای فعال اقتصادی شامل قشر متوسط فعال

۱. این مقاله برگرفته از اثری پژوهشی است که در سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت) در قالب کتاب درسی منتشر خواهد شد.

*. دکتری اقتصاد و پژوهشگر پژوهشگاه امام صادق (ع) (نویسنده مسئول).

Email: M.shahidinasab@gmail.com

**. استاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

Email: samosavian@yahoo.com.

***. دانشیار پژوهشگاه امام صادق (ع)

Email: hamid_negarsh@yahoo.com

اقتصادی نیز می‌باشد. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین تأثیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران ایجاد اشتغال و توانمندسازی است. همچنین بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان حاکی از آن است که تأثیر این برنامه‌ها در کشورهای اروپایی و آمریکایی بیشتر بر جنبه‌های تولیدی (ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی)؛ در کشورهای آفریقایی بیشتر بر جنبه‌های غیر تولیدی (بهداشت، تغذیه و آموزش) و در کشورهای آسیایی بر هر دو جنبه تولیدی و غیر تولیدی متمرکز بوده است. بررسی کشورمان نیز نشان داد که تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد بیشتر جنبه تولیدی داشته است.

واژگان کلیدی: تأمین مالی خرد، تأثیر تأمین مالی خرد، تأمین مالی، نظام تأمین مالی خرد، کشورهای اسلامی.

طبقه‌بندی JEL: G21, G32, O16, Z10, K12

۱. مقدمه

امروزه تأمین مالی خرد یک اصطلاح جامع و چندبعدی است. اکنون صنعت تأمین مالی خرد هم از لحاظ تعداد مشتریان، هم از لحاظ تعداد و انواع ارائه دهندگان تأمین مالی خرد و هم از لحاظ ابزارهای تأمین مالی خرد، به صورت بسیار فزاینده‌ای رشد کرده است. تمرکز تأمین مالی خرد امروزه فقط بر اعطای اعتبار برای سرمایه‌گذاری برای کسب و کارهای خرد نیست. امروزه این آگاهی گسترده وجود دارد که متقاضیان اعتبارات خرد به خدمات مالی گسترده و متنوعی نیاز دارند. اطلاعات مربوط به تأمین مالی خرد نسبت به ۱۵ سال گذشته بسیار تغییر کرده است. در طول این مدت صحبت از «اعتبارات خرد» به «تأمین مالی خرد» منتقل شده است (Ledgerwood, 2013: 1).

صنعت تأمین مالی خرد اسلامی نیز از این رشد بی‌بهره نبوده است. اکنون در ۳۲ کشور جهان بیش از ۳۰۰ مؤسسه‌ی تأمین مالی خرد اسلامی وجود دارد. بیش از ۴۶٪ از مشتریان مؤسسات تأمین مالی خرد متعارف در سرتاسر جهان مسلمان هستند. این درحالی است که سازمان ملل بیش از نیمی از ۵۶ کشور عضو بانک توسعه‌ی اسلامی را جزو کشورهای «خیلی ناچیز توسعه یافته» دسته‌بندی نموده است (Zubeir Mughal, 2011: 13).

تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد از مسائلی است که مورد مناقشه موافقان و مخالفان این برنامه‌هاست. موافقان تأمین مالی خرد معتقدند که اعتبارات خرد از طریق اشتغال بیشتر و

درآمد بالاتر، فقر را کاهش می‌دهد. ایشان براین باورند که این امر منجر به بهبود تغذیه و بهبود آموزش وام گیرندگان می‌شود. برخی استدلال می‌کنند که اعتبار خرد، زنان را توانمند می‌کند. اما مخالفان تأمین مالی خرد نیز معتقدند که تأمین مالی خرد، خانوارها را به دام بدهی سوق داده است و بجای استفاده از این وام‌ها برای تولید، غالباً برای خرید کالاهای مصرفی هزینه شده است.

جمع بندی نظرات موافقان و مخالفان بر اساس مطالعات معتبر حاکی از این است که درجایی که تأمین مالی خرد برای اشتغال‌زایی بکارگیری شده، تأثیرات مثبت زیاد بوده است. از این رو در این تحقیق درصددیم که به بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد پردازیم. بنابراین این تحقیق تلاش می‌کند تا با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و تحلیل آماری به این سوال پاسخ دهد که:

تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران در مقایسه با تأثیرات این برنامه‌ها در سطح جهانی با تاکید بر کشورهای اسلامی چگونه است؟

ساختار این مقاله بدین صورت است که پس از این مقدمه و در بخش دوم پیشینه تحقیق بحث می‌شود. در بخش سوم به بررسی چارچوب مفهومی تأمین مالی خرد می‌پردازیم. در بخش چهارم تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در سطح جهانی مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش پنجم تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش ششم توصیه‌های سیاستی مطرح می‌شوند و از این پژوهش نتیجه‌گیری می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

الف) پیشینه داخلی

در میان تحقیقات فارسی به ندرت به تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد پرداخته شده است.

آقا بابایی (۱۳۸۶) در رساله خود با عنوان «تحلیل مسائل نهادی تأمین مالی خرد برای ارائه سازوکار عملیاتی آن در ایران» به دنبال آن است که نشان دهد اولاً چرا ایده مالیه خرد می‌تواند با توانمند سازی فقرا آنها را قادر به خروج از وضعیت فقر و انتخاب مسیر مطلوب زندگی شان نماید. ثانیاً چه اصولی را باید برای موفقیت و تحقق این هدف در

مالیه خرد رعایت نمائیم و ثالثاً بر اساس این اصول بنیادین چگونه می توان آن را در ایران بکار بست؟

قاسمی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی تحلیلی و تجربی تأثیر تأمین مالی خرد بر درآمد و مصرف خانوار» به بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد بر مصرف و درآمد خانوارها پرداخته‌اند. جامعه هدف ایشان خانوارهای تحت پوشش صندوق خودکفایی کمیته امداد امام خمینی (ره) بوده است. همچنین روش مورد استفاده ایشان رگرسیون حداقل مربعات معمولی بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که درآمد و مصرف جامعه هدف بعد از دریافت اعتبارات خرد افزایش یافته است.

ساعی و ضیایی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اثر صندوق های اعتباری خرد بر کاهش فقر، ایجاد درآمد و اشتغال در استان کرمان» پرداخته‌اند. جامعه آماری تحقیق، شامل کلیه اعضای صندوق های اعتباری خرد در سال ۹۳-۱۳۹۲ در استان کرمان بود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از زمان عضویت اعضا، درآمد کل خانواده افزایش و فقر کاهش یافته، خود اشتغالی ایجاد شده و کسب و کار قبلی رونق پیدا کرده است.

محمدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «نقش تأمین مالی خرد بر کیفیت زندگی زنان روستایی در پروژه بین‌المللی ترسیب کربن در استان خراسان جنوبی» به بررسی تأثیر تأمین مالی خرد بر کیفیت زندگی زنان روستایی پرداخته‌اند. جامعه هدف این پژوهش زنان عضو صندوق های اعتبار خرد در شهرستان سریشة خراسان جنوبی بوده است. روش مورد استفاده محققان در این پژوهش، پیمایش میدانی و تحلیل آماری بوده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اعتبارات خرد منجر به افزایش درآمد و افزایش اشتغال زنان عضو صندوق شده است.

محمدی، عوافی و ضمیری (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «اثرات تأمین مالی خرد و توانمندسازی زنان روستایی در استان های کرمانشاه و همدان» به شناخت ابعاد توانمندسازی و اثرات صندوق های تأمین مالی خرد بر این ابعاد در بین زنان روستایی استانهای کرمانشاه و همدان پرداخته‌اند. در این تحقیق نتیجه اثرات تأمین مالی خرد بر ابعاد توانمندسازی زنان روستایی نشان داد که بطور کلی میزان اثرگذاری در حد متوسط بوده و بیشترین اثر بر ابعاد توانائی تصمیم گیری و اعتماد به نفس زنان روستایی است و سپس

ابعاد توانمندی سیاسی، موقعیت در جامعه، توانمندی اقتصادی و موقعیت درون خانواده در رتبه های بعدی اثرپذیری قرار دارند.

همانطور که مشاهده شد در هیچکدام از این تحقیقات داخلی به صورت جامع به تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در سطح ایران و جهان پرداخته است. بنابراین از این جهات این تحقیق دارای نوآوری می‌باشد.

ب) پیشینه خارجی

در بعد تحقیقات خارجی به صورت مجزا در بخش چهارم این مقاله به تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد می‌پردازیم. در این تحقیق سعی کردیم با گردآوری تجارب جهانی به رویکردی جامع در این سطح برسیم.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. چیستی تأمین مالی خرد اسلامی

۳-۱-۱. اعتبارات خرد اسلامی

اعتبارات خرد شامل حرکتی گسترده برای ارائه خدمات بانکی حرفه‌ای به خانوارهای فقیر می‌شود. اکثر تأمین کنندگان اعتبارات خرد بدون نیاز به وثیقه وام می‌دهند. با این کار، آنها می‌توانند به خانوارهای فقیر دسترسی داشته باشند تا بتوانند فقرا را با وام های خرد، برای توسعه مشاغل خانگی و برآوردن نیازهای مصرفی‌شان تأمین مالی کنند. نرخ بالای بازپرداخت اعتبارات خرد به قراردادهای جدید وام نسبت داده می‌شود که مهمترین آنها قرارداد «وام گروهی» است. (The New Palgrave Dictionary of Economics, 2018: 8736, 8737, 8738; "Micro-credit").

تفاوت ماهوی اعتبارات خرد اسلامی با اعتبارات خرد در این است که این اعتبارات، همه در چارچوب تعالیم اقتصادی اسلام طراحی شده‌اند.

۲-۱-۳. تأمین مالی خرد اسلامی

پیرامون تأمین مالی خرد تعاریف متعددی ارائه شده است. این تعاریف از نگاه موارد زیر مطرح شده است:

- (۱) جامعه هدف تأمین مالی خرد
- (۲) اهداف تأمین مالی خرد
- (۳) نحوه تجهیز منابع، تخصیص اعتبار و ضمانت وام‌ها

به نظر می‌رسد تعریف مناسب برای تأمین مالی خرد عبارت است از: ارائه اعتبار-در یک فرآیند ساده و منعطف-به فقرا و قشر متوسط فعال اقتصادی، کارآفرینان خرد و کسب و کارهای خرد و کوچک^۱ با هدف توانمندسازی از طریق تأمین مالی فعالیت‌های درآمدزا و خوداشتغالی به همراه تلاش برای تجهیز منابع خرد (جمع‌آوری پس‌اندازهای خرد جامعه هدف) و ارائه بیمه‌های خرد به ایشان و در برخی موارد کمک به توزیع و بازاریابی محصول مشتریان. تفاوت ماهوی آن با تأمین مالی خرد اسلامی در این است که اهداف، اصول، مبانی، ابزارها و نهادهای تأمین مالی خرد اسلامی، همه در چارچوب تعالیم اقتصادی اسلام طراحی شده‌اند. این تعریف، هفت نکته پایه‌ای تأمین مالی خرد اسلامی را در بردارد (شهیدی نسب، ۱۳۹۵):

- (۱) تأمین مالی خرد شامل پرداخت وام است.
- (۲) فرآیند پرداخت ساده است. یعنی ضوابط اعطای اعتبارات متعارف را خصوصاً در بحث وثیقه ندارد. بلکه بعضاً از نوع جدیدی از وثیقه به نام «ضمانت گروهی» که مبتنی بر فشار اجتماعی است، بهره می‌برد.
- (۳) شرایط بازپرداخت وام منعطف است. یعنی می‌تواند شامل دوره تنفس باشد و همچنین شامل بازپرداخت هفتگی، فصلی، یکجا در سر رسید و همچنین در صورت عدم توانایی وام‌گیرنده، ضوابط تسهیل‌کننده‌ای در بخش امهال وام داشته باشد.

۱. صرفاً کسب و کارهای که بین (۹-۱) کارکن دارند. البته در برخی تعاریف مربوط به کسب و کارهای کوچک و متوسط، کسب و کارهای زیر ده نفر کارکن را نیز «SME» نامیده‌اند.

- (۴) جامعه هدف، افراد و کسب و کارهای خرد می‌باشند که جزو فقرا یا قشر متوسط فعال اقتصادی‌اند. تاکید بر «فقرا یا قشر متوسط» از آن جهت است که این گروه معمولاً یا دسترسی به اعتبارات ندارند و یا میزان این دسترسی پایین است و غالباً عرضه کنندگان اعتبار نیز تمایلی به اعطای اعتبار به این اقشار ندارند. همچنین تاکید بر کسب و کارهایی که زیر ده نفر کارکن دارند، از آن جهت است که مرز تأمین مالی خرد با کسب و کارهای کوچک و متوسط^۱ مشخص شود.
- (۵) هدف تأمین مالی خرد توانمندسازی است. پس اولاً ماهیت اعتبارات خرد اعطایی تولیدی است و نه مصرفی. ثانیاً بحث توانمندسازی در نهایت به صورت کاهش فقر، افزایش درآمد و اشتغال‌زایی نمایان می‌شود.
- (۶) تأمین مالی خرد علاوه بر ارائه اعتبارات خرد شامل تجهیز منابع خرد (پس‌اندازهای خرد) و بیمه خرد نیز می‌شود. چون تنها در صورتی پایداری نهادهای تأمین مالی خرد حفظ می‌شود که این نهادها برای ارائه اعتبارات خرد وابسته به منابع بیرونی نباشند زیرا در این صورت با اتمام این منابع موسسات تأمین مالی خرد نیز تعطیل خواهند شد. بنابراین لازم است که وام‌گیرندگان در نهادهای تأمین مالی خرد اقدام به پس‌انداز نمایند تا این منابع مجدداً در قالب اعتبارات خرد به ایشان پرداخت شود. بنابراین عنوان شد، این پس‌اندازها بایستی اجباری باشند. از طرفی جهت حفظ پایداری این نهادها لازم است کسب و کار خرد و وام‌گیرندگان نیز بیمه شود. نکته آخر در این زمینه هم بحث آموزش است. در واقع لازم است موسسات تأمین مالی خرد آموزش‌های لازم را به وام‌گیرندگان خرد جهت موفقیت در کسب و کار خرد ارائه نمایند. در صورت تحقق تجهیز منابع خرد (پس‌انداز خرد)، بیمه خرد و ارائه آموزش‌های لازم می‌توان تا حد زیادی از پایداری نهادهای تأمین مالی خرد آسوده خاطر بود.
- (۷) اهداف، اصول، مبانی، ابزارها و نهادهای تأمین مالی خرد اسلامی، همه در

۱. SME

چارچوب تعالیم اقتصادی اسلام طراحی شده‌اند.

۲-۳. مبانی تأمین مالی خرد اسلامی

در زمینه‌ی مبانی تأمین مالی خرد اسلامی نظرات متعددی بیان شده است که به مهمترین آن‌ها اشاره می‌شود:

احمد خان^۱ (۲۰۰۸) در کتاب خود با عنوان «تأمین مالی خرد اسلامی: نظریه، سیاست و تجارب» ممنوعیت ربا را جزو مبانی تأمین مالی اسلامی برشمرده است و عقود مرابحه، مضاربه، مشارکت، قرض الحسنه و... را جزء ابزارهای تأمین مالی اسلامی می‌داند.

زبیر مقال^۲ (۲۰۱۱) در گزارشی با عنوان «تأمین مالی خرد اسلامی: ابزاری مهم برای کاهش فقر» مبانی تأمین مالی خرد اسلامی را شامل این موارد می‌داند: ممنوعیت ربا، ممنوعیت غرر، حمایت از فقرا، تأمین مالی مبتنی بر دارایی، تسهیم ریسک، تأمین مالی فعالیت‌های حلال مطابق با شریعت و بیمه‌ی خرد اسلامی (تکافل خرد).

صدیقی^۳ (۲۰۰۹) در مقاله‌ی «طراحی ابزارهایی برای تأمین مالی خرد اسلامی» ممنوعیت ربا، غرر و تکافل خرد را جزو مبانی تأمین مالی خرد اسلامی می‌داند و علاوه بر موارد پیش گفته در مورد ابزارهای تأمین مالی خرد اسلامی، صدقات و زکات را نیز جزو ابزارهای تأمین مالی خرد اسلامی می‌داند.

اریاتنو^۴ (۲۰۱۱) در مقاله‌ی «تأمین مالی خرد برای کسب و کارها در زمینه‌ی کشاورزی از طریق تعاونی‌ها» مبانی کلیدی تأمین مالی خرد را موارد ذیل می‌داند: ممنوعیت ربا، ممنوعیت سرمایه‌گذاری در حرام، تسهیم ریسک، تأمین مالی مبتنی بر دارایی‌های واقعی.

الکومی و کروسن^۵ (۲۰۱۳) در مقاله‌ی «تجاری در تأمین مالی خرد اسلامی» ممنوعیت ربا، ممنوعیت غرر، تسهیم ریسک و ارزش زمانی پول را جزو مبانی تأمین مالی خرد

۱. Ahmad khan

۲. Zubeir Mughal

۳. Siddiqi

۴. Eriatno

۵. El-komi and Croson

اسلامی می‌دانند و عقود مضاربه، مرابحه، مشارکت و سلم را از ابزارهای تأمین مالی خرد اسلامی می‌دانند.

شکوه و خان^۱ (۲۰۱۲) در مقاله‌ی «تأمین مالی خرد چیست؟» ممنوعیت ربا، ممنوعیت غرر و ممنوعیت تأمین مالی فعالیت‌های حرام را جزو مبانی تأمین مالی خرد اسلامی بر می‌شمرند و کاهش فقر را جزو اهداف تأمین مالی خرد می‌دانند.

عبدالمنان^۲ (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان «تأمین مالی خرد اسلامی: ابزاری برای کاهش فقر» هدف تأمین مالی خرد اسلامی را کاهش فقر می‌داند و زکات، صدقات و قرض‌الحسنه را از ابزارهای تأمین مالی خرد اسلامی می‌داند.

خالق الزمان^۳ (۲۰۰۷) اصول و ارزش‌های تأمین مالی خرد اسلامی را شامل موارد ذیل می‌داند:

- ۱) در زمینه‌ی روابط بین اعضای گروه: اعتماد و تعاون
- ۲) زمینه‌های انگیزشی برای تأمین مالی خرد: عدل، احسان، تعاون
- ۳) در زمینه‌ی مسئولیت مشترک/تسهیم ریسک: کفالت و تکافل
- ۴) کمک به فقرا توسط أغنیاء: زکات و إنفاق

عبدالمناب^۴ (۲۰۱۴) مبانی اساسی شریعت پیرامون تأمین مالی خرد را بدین صورت دسته‌بندی می‌نماید:

- ۱) ممنوعیت ربا
- ۲) حمایت از فقرا به عنوان یک وظیفه
- ۳) تأمین مالی مبتنی بر دارایی
- ۴) تسهیم ریسک
- ۵) احترام به قراردادهای

۱. Shikoh and khan
 ۲. Abdul mannan
 ۳. Khaleequzzaman
 ۴. Abdul Manap

۶) تأمین مالی فعالیت‌های حلال

۷) تکافل خرد

همچنان که مرور شد به صورت خلاصه وجه مشترک مبانی تأمین مالی خرد اسلامی

شامل موارد ذیل است:

جدول ۳-۱: مبانی بعیده و غریبه^۱ تأمین مالی خرد

مبانی غریبه	مبانی بعیده ایجابی	مبانی بعیده سلبی
تسهیم ریسک	تعاون	ممنوعیت ربا
تکافل خرد	عدالت	ممنوعیت غرر
تأمین مالی فعالیت‌های حلال	کفالت	عدم سرمایه‌گذاری در مکاسب محرمة
تأمین مالی مبتنی بر دارایی واقعی	زکات و انفاق	

منبع: (یافته‌های تحقیق)

۴. تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد با تأکید بر کشورهای اسلامی

در این بخش درصد هستیم ببینیم که تأمین مالی خرد در سطح جهانی چه تأثیراتی در

معیشت دریافت‌کنندگان این اعتبارات داشته است؟

۱. مبادی مسائل یک علم را عبارت می‌دانیم از زیرساخت‌هایی (انگاره‌ها و پیش‌انگاره‌ها) که مماس با مسائل و مولد آنها هستند و مسائل به مدد و اتکاء مبادی ساخته می‌شوند. بنابراین مبادی زیرساخت‌هایی هستند که بلاواسطه و مع الوسائل القلیله و الخفیفه، مسئله از آنها تولید می‌شود. به تعبیر روان‌تر مبادی آن دسته از مسائل هستند که مبدأ عزیمت به مسئله‌اند و از مبادی حرکت می‌کنیم و مسئله‌ی علم را پیدا می‌کنیم. مبانی برخلاف مبادی، فاصله دارند و مبدأ عزیمت نیستند. ممکن است بگوییم مبانی، مبادی مبادی‌اند. وسائط زیادی بین مبانی و مسائل علم وجود دارد. به تعبیر دیگر مبانی به دسته‌های بعیده، قریبه و وسیطه تقسیم می‌شوند و ما مبانی بعیده را به «مبانی» تعبیر می‌کنیم و مبانی وسیطه و قریبه را «مبادی» می‌نامیم.

از طرف دیگر مبانی دارای اقسام است، مثلاً دسته‌ای از مبانی بعیده ممکن است «مبانی هستی‌شناختی» باشد و یا دسته‌ای معرفت‌شناختی باشند، و یا دسته‌ای دیگر به زبان‌شناسی برگردند و... بنابراین مبانی همانگونه که سطوح و لایه‌هایی دارند، ساحات و انواع و اقسامی نیز دارند. بنابراین اگر مسئله‌ای مطرح شد که از نوع مسائل و مبادی نبود و از جنس مبانی بود باید مشخص کنیم که از کدام لایه از مبانی است (بعیده یا وسیطه)، و نیز مشخص کنیم که از چه جنس از مبانی است.

۴-۱. کاهش فقر/خروج از فقر

یکی از تأثیرات مهمی که در ارزیابی برنامه‌های تأمین مالی خرد بدان اشاره شده است، کاهش فقر می‌باشد. بررسی تجربه جهانی نشان می‌دهد که دسترسی به خدمات مالی برای فقرا یکی از مؤلفه‌های مهم کاهش فقر می‌باشد.

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
مصر	در این طرح پلنت فاینس ^۱ با نمونه‌ای ۲/۷۴۰ نفری از دریافت کنندگان تسهیلات خرد از ۴ بانک تأمین مالی خرد، ۲۳ «ان.جی.آی» تأمین مالی خرد و ۵۶ مؤسسه تأمین مالی خرد در مصر، مصاحبه نمود.	مشتریانی که سابقه بیشتری در دریافت تسهیلات خرد دارند بیشتر از مشتریان جدید برای خانوارهای خود هزینه می‌کنند و درآمدها نسبت به مشتریان جدید ۲۵٪ افزایش یافته است. همچنین مؤلفه‌های تغذیه، آموزش کودکان، بهداشت و احساس استقلال دریافت کنندگان تسهیلات خرد به ترتیب ۵۰٪، ۴۰٪، ۴۰٪ و ۷۶٪ افزایش یافته است (PlaNNet Finance, 2008: 14, 50 and 90-91).
اردن	در این طرح پلنت فاینس ^۱ با نمونه‌ای ۱/۳۱۴ نفری از دریافت کنندگان تسهیلات خرد از ۷ مؤسسه تأمین مالی خرد در اردن، مصاحبه نمود.	مشتریانی که سابقه بیشتری در دریافت تسهیلات خرد دارند بیشتر از مشتریان جدید برای خانوارهای خود هزینه می‌کنند و درآمدها نسبت به مشتریان جدید ۱۵/۴٪ افزایش یافته است. همچنین مؤلفه‌های تغذیه، آموزش کارکنان، بهداشت و احساس استقلال دریافت کنندگان تسهیلات خرد به ترتیب ۷۰٪، ۵۷/۶٪ و ۴۷/۶٪ و ۸۶/۷٪ افزایش یافته است (PlaNNet Finance, 2007: 6, 40 and 76).
ترکیه	تنها دو مؤسسه تأمین مالی خرد در ترکیه وجود دارد.	تأمین مالی خرد منجر به کاهش فقر در ترکیه شده است (Carter, 2013: 2).
بنگلادش	الف) بررسی تفصیلی مشتریان مؤسسات تأمین مالی خرد بنگلادش ب) بررسی جامع توسط بانک جهانی در اوایل دهه ۱۹۹۰ ج) گزارش گرامین بانک د) طرح‌های تأمین مالی خرد «بی.آر.ای.سی»	الف) مشتریانی که بیش از ۴ سال از تسهیلات تأمین مالی خرد استفاده می‌نمودند با افزایش ۲۸ درصدی در مخارج و افزایش ۱۱۲ درصدی در دارایی‌هایشان مواجه بوده‌اند (Mustafa, et al, 1996). ب) هر ساله ۵٪ از مشتریان از طریق برنامه تأمین مالی خرد از فقر خارج شده‌اند (Khandker, 1998). ج) در یک دهه گذشته ۵۸٪ از مشتریان این بانک از فقر مطلق خارج شده‌اند. د) دو سوم مشارکت کنندگان توانستند از سطح قبلی فقر خود خارج شوند (Reducing Poverty, 2004: 65).
هند	بررسی وام گیرندگان خرد	بهبودهای قابل ملاحظه‌ای در رفاه اقتصادی ۷۵ درصد مشتریان و خروج نیمی از مشتریان از چرخه فقر (Simanowitz & Walter, 2002).
پاکستان	نمونه‌ای ۳۸۴ تایی از خانوارها از ۴ مؤسسه تأمین مالی خرد در پاکستان مورد بررسی قرار گرفت.	تأمین مالی خرد در پاکستان تأثیر مثبتی روی آموزش کودکان و هزینه‌های خانوار داشته است (Noreen, et al, 2011: 877-883).
بولیوی	بررسی وام گیرندگان خرد	افزایش درآمد دو سوم و افزایش پس انداز ۸۶٪ از مشتریان (MkNelly & Dunford, 1999).
اندونزی	بررسی مشتریان بانک راکیات	درآمد وام گیرندگان خرد ۱۲/۹٪ افزایش پیدا کرده است. متوسط درآمد مشتریان ۱۱۲٪ افزایش پیدا نموده است و ۹۰٪ درصد از مشتریان از فقر خارج شده‌اند (Panjaitan-Drioadisuryo, & Cloud, 1999: 769-779).
چین	برنامه‌های تأمین مالی خرد چین از ۱۹۹۰ تاکنون	منجر به خروج ۱۵۰ میلیون نفر از فقر شده است (UNDP, 2003).

۱. PlaNNet Finance

۲. PlaNNet Finance

۴-۲. افزایش درآمد

از دیگر تأثیرات تأمین مالی خرد، افزایش درآمد می‌باشد. در ادامه به بررسی تجربه جهانی پیرامون این مؤلفه می‌پردازیم.

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
بنگلادش	-	در بنگلادش درآمد سالانه ۲۹/۳٪ از وام‌گیرندگان خرد افزایش یافته است این میزان برای غیر وام‌گیرندگان خرد ۲۲٪ است (Quinones & Remenyi, 2014: 8).
سريلانكا	-	سريلانكا پيش بيني کرده است که درآمد وام‌گیرندگان خرد ۱۵/۶٪ افزایش یافته است. این میزان برای غیر وام‌گیرندگان خرد ۹٪ بوده است (Quinones & Remenyi, 2014: 8).
هند	-	در هندوستان افزایش درآمد سالانه وام‌گیرندگان خرد ۴۶٪ و برای غیر وام‌گیرندگان خرد ۲۴٪ بوده است (Quinones & Remenyi, 2014: 8).
پرو	مطالعه موردی شهر لیما در پرو	درآمد خانوارهای مشارکت‌کننده در طرح‌های تأمین مالی خرد ۵۰٪ بیشتر از خانواده‌های بوده است که در این طرح‌ها شرکت نکرده‌اند (Cohen & Dunn, 1999).
بولیوی	-	که درآمد مشتریان بانک تأمین مالی خرد بولیوی ۶۶٪ افزایش یافته است (Morduch & Haley, 2002).
ایالات متحده	شبکه تأمین مالی خرد اکسیون بیش از ۵۰۰ دریافت‌کننده تأمین مالی خرد در سرتاسر ایالات متحده را که در سال ۲۰۱۰ اعتبار خرد دریافت کرده بودن را در سال ۲۰۱۲ بررسی نمودند.	۳۲٪ از شرکت‌کنندگان در طرح گفته‌اند که درآمدشان از طریق تأمین مالی خرد افزایش یافته است. ۴۱٪ از شرکت‌کنندگان در طرح نیز گفته‌اند که افزایش درآمدشان مطابق پیش‌بینی و یا فراتر از پیش‌بینی ایشان بوده است (Accion report, 2012: 5).

۴-۳. پس انداز

از دیگر تأثیرات تأمین مالی خرد، افزایش پس انداز می‌باشد. در ادامه به بررسی تجربه جهانی پیرامون این مؤلفه می‌پردازیم.

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
سريلانكا	تحقیق روی خانوارهای مشارکت کننده در تأمین مالی خرد در سريلانكا	تأمین مالی خرد موجب افزایش پس انداز ۴۹/۱٪ از شرکت کنندگان در طرح های تأمین مالی خرد در سريلانكا شده است (Tilakaratna, Wickramasinghe & Kumara, 2005: 24).
اردن	مطالعه توسط پلنت فایننس	۴۶/۲٪ از شرکت کنندگان در طرح های تأمین مالی خرد به صورت ماهانه اقدام به پس انداز می نمایند (PlaNNet Finance, 2007: 67).
مصر	مطالعه توسط پلنت فایننس	۳۱٪ از شرکت کنندگان در طرح های تأمین مالی خرد به صورت ماهانه اقدام به پس انداز می نمایند (PlaNNet Finance, 2008: 78).
توکیه	-	وام های تأمین مالی خرد موجب افزایش پس انداز گروه های هدف شده است (Carter, 2013: 76).

۴-۴. ایجاد اشتغال

از دیگر تأثیرات تأمین مالی خرد، ایجاد و افزایش اشتغال می باشد. در ادامه به بررسی تجربه جهانی پیرامون این مؤلفه می پردازیم.

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
اردن	مطالعه توسط پلنت فایننس	که ۳۷٪ از کارآفرینان خرد کارگرانی را برای توسعه کار خود بکار گرفته اند (PlaNNet Finance, 2007: 42).
مصر	مطالعه توسط پلنت فایننس	۴۲٪ از کارآفرینان خرد (با در نظر نگرفتن صاحب کسب و کار خرد) کارگرانی را برای توسعه کار خود بکار گرفته اند (PlaNNet Finance, 2008: 49).
اروپا	محاسبه تعداد افراد بیکار و غیرفعال اقتصادی که با کمک برنامه های تأمین مالی خرد توانسته اند کسب و کاری را آغاز نمایند	بر اساس آمار ارائه شده توسط «میکرو استارت» و «میکرو فاند» این میزان در اروپا ۲۷/۶٪ بوده است (European Commission, 2012: 12).
فرانسه	-	در فرانسه سالانه تقریباً ۶۰/۰۰۰ شغل از طریق تأمین مالی خرد ایجاد می شود (Balkenhol, Guézennec and Lainé, 2013: 18).
ایرلند	تعداد افرادی بیکاری که با کمک برنامه های تأمین مالی خرد بین سال های ۱۹۹۷-	از ۱۱/۳٪ در ۱۹۹۲-۱۹۹۱ به ۱۵/۳٪ در ۱۹۹۶-۱۹۹۵ و ۲۰٪ در ۱۹۹۷-۱۹۹۶ رسید (Balkenhol, 1998: 16).

	۱۹۹۱ وارد فضای خوداشتغالی شدند.	
International Labour Organization, 2002: 13	منجر به ایجاد ۱۳/۰۰۰ شغل در هر سال شد	لانوس
Simanowitz & Walter, 2002: 23	افزایش اشتغال میان خانوار	هند
Bedson, 2009: 38	خوداشتغالی و ایجاد اشتغال در میان اعضای خانواده‌های شرکت کننده در تأمین مالی خرد مثبت بوده است	منتخبی از کشورهای آسیایی (نیپال، بنگلادش، هند، ویتنام، چین و فیلیپین)
Yaron, 1992: 119	رشد ۶۱٪ اشتغال در این مناطق	تایلند
McKernan, 2002: 13	۸۵٪ شرکت کننده‌ها در این برنامه‌ها موفق به ایجاد اشتغال برای خود شده‌اند	بنگلادش
Dunn, 2005: 25	تأمین مالی خرد تأثیر مثبتی روی اشتغال‌زایی دارد	بوسنی
Accion report, 2012: 5	هر کسب و کار خرد به طور متوسط ۵/۶ شغل ایجاد نموده است	ایالات متحده
Hart & Hanvey, 1995: 97-109	شرکت‌های کوچک و جدید بومی نقش مهمی را در ایجاد اشتغال بازی می‌کنند	انگلستان
Tilakaratna, Wickramasinghe & Kumara, 2005: 24	تأمین مالی خرد موجب افزایش اشتغال ۱۹٪ از شرکت کنندگان در طرح‌های تأمین مالی خرد شده است	سرلانکا

۴-۵. توانمندسازی

از دیگر تأثیرات تأمین مالی خرد، توانمندسازی می‌باشد. در ادامه به بررسی تجربه جهانی پیرامون این مؤلفه می‌پردازیم.

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
اردن	مطالعه توسط پلنت فایننس	کسب و کارهای خرد تأثیر مثبتی روی زندگی روزانه بیش از ۶۰٪ مشتریان داشته است و ایشان را توانمند نموده است (PlaNet Finance 2007: 51).
مصر	مطالعه توسط پلنت فایننس	کسب و کارهای خرد تأثیر مثبتی روی زندگی روزانه ۵۰٪ از مشتریان داشته است و ایشان را توانمند نموده است (PlaNet Finance, 2008: 57).
سريلانكا	بررسی تأثیر تأمین مالی خرد در سريلانكا روی نمونه‌ای ۹۷۵ تایی از خانواده‌هایی که در طرح‌های تأمین مالی خرد شرکت داشته‌اند	تأمین مالی خرد خانواده‌ها را توانمند نموده است تا بتوانند درآمد، دارایی و مصارفشان را بهبود ببخشند (Tilakaratna, Wickramasinghe & Kumara, 2005: 38 and 42).
اتیوپی	بررسی تأثیر تأمین مالی خرد در اتیوپی	تأمین مالی خرد تأثیرات مثبتی روی توانایی ایجاد سود، رفاه (امنیت غذایی، بهداشت، آموزش، مسکن، ایجاد درآمد پایدار) و توانمندسازی دارد (Gobezie & Garber, 2007: 21 and 27).
چین	تأثیر برنامه‌های اعتبارات خرد در چین	شرکت در این برنامه‌های زنان را توانمند می‌نماید تا تبدیل به کارآفرینان خرد بشوند (Holcombe & Xianmei, 1997: 20-96).
منتخبی از کشورهای آسیایی (نیال، بنگلادش، هند، ویتنام، چین و فیلیپین)	-	توانمندسازی زنان در میان اعضای خانواده‌های شرکت کننده در تأمین مالی خرد مثبت بوده است (Bedson, 2009: 38).

۴-۶. توسعه اقتصادی

نام کشور	توضیح پژوهش	نتایج بررسی
بوسنی	بررسی تأثیر تأمین مالی خرد بر توسعه تجاری	تأمین مالی خرد تأثیر مثبتی روی توسعه تجاری دارد (Dunn, 2005: 25).
لائوس	-	افزایش ۶ تا ۹ درصد تولید ناخالص داخلی لائوس توسط کسب و کارهای خرد (International Labour Organization, 2002: 13).
بنگلادش	-	سهم ۱/۵ درصدی گرامین بانک از «GDP» بنگلادش (Mitchell, 2003: 10).
ازبکستان	بررسی تأثیر تأمین مالی خرد بر رشد اقتصادی	نسبت اندازه متوسط اعتبارات خرد به تولید ناخالص داخلی سرانه در ازبکستان ۱۰٪ می‌باشد (Yuenger, 2009).
اروپا	بررسی تأثیر تأمین مالی خرد بر رشد اقتصادی	نسبت اندازه متوسط اعتبارات خرد به تولید ناخالص داخلی سرانه در اروپا حدود ۲۵٪ است (Yuenger, 2009).
۶۰ کشور جهان	«یو.اس.ای.آی.دی» به بررسی رابطه میان کسب و کارهای کوچک و متوسط و رشد اقتصادی در بین ۶۰ کشور جهان در ۲۰۰۵-۱۹۹۰	گسترش «اس.ام.ای»ها منجر به رشد اقتصادی بیشتری در درآمد سرانه می‌شود (Leegwater & Shaw, 2008: 10).
اتحادیه اروپا	تأثیر کسب و کارهای خرد، کوچک و متوسط بر رشد سرانه تولید ناخالص داخلی در سطح اتحادیه اروپایی (۲۵ کشور) بین سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۱۰	رابطه‌ای مثبت و علی بین رشد «اس.ام.ای»ها و رشد اقتصادی وجود دارد. «اس.ام.ای»ها بیش از نیمی از «جی.دی.پی» اروپا را تولید می‌کنند (Silivestru, 2012: 1).
ایالات متحده	-	«اس.ام.ای»ها موجب تحریک رشد اقتصادی نیز می‌شوند (Birch, 1979).
آلمان	بررسی تأثیر توسعه «اس.ام.ای»ها و رشد اقتصادی	بین سال‌های ۱۹۹۰-۱۹۸۰ بیشتر مناطق آلمان رشد قابل توجهی در «جی.دی.پی» به سبب افزایش سهم «اس.ام.ای»ها در صنایع مختلف داشته‌اند (Audretsch & Fritsch, 2002: 113-124).
سوئد	بررسی تأثیر توسعه «اس.ام.ای»ها و رشد اقتصادی	بین سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۷۶ بیشتر مناطق آلمان رشد قابل توجهی در «جی.دی.پی» به سبب افزایش سهم «اس.ام.ای»ها در صنایع مختلف داشته‌اند (Audretsch & Fritsch, 2002: 113-124).

کشورهای سازمان همکاری‌های اقتصادی آسیا-اقیانوسیه	-	بین سرانه رشد «جی.دی.پی.» و تعداد «اس.ام.ای»های موجود رابطه‌ای علی و مثبت وجود دارد (Hall, 2002).
--	---	---

از دیگر تأثیرات تأمین مالی خرد، توسعه اقتصادی می‌باشد. در ادامه به بررسی تجربه جهانی پیرامون این مؤلفه می‌پردازیم.

بنابر آنچه گفته شد، تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد را به تفکیک قاره آسیا؛ آفریقا؛ اروپا و آمریکا در جداول ۱-۴، ۲-۴ و ۳-۴ دسته‌بندی می‌نماییم.

آسیا

بررسی تأمین مالی خرد در آسیا نشان می‌دهد که تأثیر تأمین مالی خرد در کشورهای آسیایی تقریباً بر تمامی مولفه‌های تولیدی و غیر تولیدی متمرکز بوده است. البته این نتیجه با توجه به وضعیت اقتصادی کشورها متفاوت می‌باشد. به عنوان نمونه در کشور اندونزی بیشتر بر کاهش فقر و در ترکیه بیشتر بر ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی متمرکز بوده است. بنابر آنچه پیش‌تر عنوان شد، در جدول ۱-۴ تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در کشورهای آسیایی به صورت خلاصه بررسی شده است:

جدول شماره ۱-۴: تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در آسیا

کشور	تأثیر										
	درآمد	پس‌انداز	بهداشت	تغذیه	آموزش	مسکن	خروج از فقر	کاهش فقر	توانمندسازی	ایجاد اشتغال	رشد اقتصادی
بنگلادش	+	+	+		+	+	+	+	+	+	
اندونزی		+					+				
مصر	+	+	+	+	+				+	+	
اردن	+	+	+	+	+				+	+	

+	+									+	ماداگاسکار
					+		+	+			تانزانیا
+		+				±	+	+		+	زیمبابوه

منبع: (یافته‌های تحقیق)

اروپا و آمریکا

۴۱

بررسی تأمین مالی خرد در اروپا و آمریکا نشان می‌دهد که تأمین مالی خرد در این کشورها بیشتر بر مولفه‌های تولیدی متمرکز بوده است. بنابر آنچه پیش‌تر عنوان شد، در جدول ۳-۴ تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در کشورهای اروپایی و آمریکایی به صورت خلاصه بررسی شده است:

جدول شماره ۳-۴: تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در اروپا و آمریکا

کشور	تأثیر										
	درآمد	پس انداز	بهداشتن	تغذیه	آموزش	مسکن	خروج از فقر	کاهش فقر	توانمندسازی	ایجاد اشتغال	رشد اقتصادی
فرانسه										+	
آلمان										+	
انگلیس									+	+	
بوسنی										+	
ایرلند										+	
آمریکا										+	+
پرو									+		
بولیوی	+	+									

منبع: (یافته‌های تحقیق)

ایران

برنامه‌های مالیه خرد در شرایطی که هم برنامه‌های دولت و هم راهکارهای بخش خصوصی در وامدهی به فقرا با شکست مواجه شدند ظهور یافت و به عنوان راهکاری مؤثر برای ایجاد دسترسی به خدمات مالی برای فقرا که نتیجه نهایی‌اش می‌تواند کاهش فقر مشارکت کنندگان در برنامه‌ها باشد، مطرح گردید. ارزیابی عملکرد برنامه‌های عمده تأمین مالی خرد در ایران در ادامه و در جدول ۴-۴ تبیین شده است. در بخش پنجم این مقاله نیز به ارزیابی اثر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران می‌پردازیم:

۴۲

جدول ۴-۴: ارزیابی عملکرد برنامه‌های مالیه خرد در ایران

صندوق زنان روستائی	بسیج اجتماعی		ایفاد		باتک کشاورزی				تعاونی اعتبار	صندوق قرض الحسنه	نام برنامه یا طرح
	دهان	شیرآباد	فاز دوم	فاز اول	صندوق اشتغال	زندانیان آزاد شده	طرح ایران	طرح زینب			
زنان	فقیرترین فقرا	فقیرترین فقرا	زنان و جوانان	زنان و جوانان	روستائیان	زندانیان آزاد شده	زنان	زنان	فقرا	فقرا	گروه هدف
روستا	روستا	حاشیه شهر	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	شهر و روستا	مکان
۱۰۰	۵۰	۱۰۰	۵۸	۵۳	م.ن.	م.ن	۱۰۰	۱۰۰	م.ن	م.ن	مشارکت زنان (%)
بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	بلی	خیر	سازماندهی عضو محور در سطح نهاد مالی
بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	بلی	بلی	بلی	بلی	بلی	بلی	انجام واسطه گری مالی توسط برنامه
بلی	بلی	بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	بلی	خیر	بلی	بلی	تأکید بر پس انداز
بالا	بالا	بالا	متوسط	متوسط	متوسط	متوسط	بالا	بالا	متوسط	بالا	عمق دسترسی
کوچک	کوچک	کوچک	کوچک	کوچک	متوسط	متوسط	بزرگ	بزرگ	کوچک	کوچک	اندازه دسترسی
کوچک	کوچک	کوچک	کوچک	کوچک	بزرگ	بزرگ	بزرگ	بزرگ	کوچک	کوچک	مقیاس فعالیت
کم	زیاد	متوسط	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد	کم	کم	میزان وابستگی به منابع دولتی
زیاد	متوسط	متوسط	متوسط	متوسط	ندارد	ندارد	کم	ندارد	زیاد	زیاد	تأکید بر پایداری
گروهی	گروهی	گروهی	گروهی	گروهی	فردی	فردی	فردی	فردی	فردی	فردی	سازوکار وامدهی
ضمانت زنجیره ای	ضمانت زنجیره ای	ضمانت زنجیره ای	ضمانت زنجیره ای	ضمانت زنجیره ای	سفته، چک و ضامن	سفته، چک و ضامن	سفته، چک و ضامن	سفته، چک و ضامن	سفته، چک و ضامن	سفته، چک و ضامن	وثائق و تضمینات
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	دارد	ندارد	نظارت توسط همسانان
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	دارد	ندارد	الزام وام گیرنده به مشارکت در فرآیندهای اجرایی
۷-۱۰	۴	۴	نرخ سود	نرخ سود	۴	نرخ سود	۴	۴	۶-۲۵	۴	نرخ کارمزد یا سود (%)
قرض الحسنه	قرض الحسنه	قرض الحسنه	متغیر	متغیر	قرض الحسنه	قرض الحسنه	قرض الحسنه	قرض الحسنه	قرض الحسنه	قرض الحسنه	نوع قرارداد
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	ندارد	ندارد	ندارد	دارد	دارد	ندارد	جریمه برای عدم بازپرداخت
بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	بلی	خیر	انعطاف پذیر بودن وام
بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	بلی	خیر	سورسید کمتر از یک سال
بلی	بلی	بلی	بلی	بلی	خیر	خیر	خیر	خیر	بلی	خیر	آموزش روش های مالی و مدیریتی به متقاضیان

منبع: (آقا بابایی، ۱۳۸۶: ۱۸۴)

جدول ۴-۵: نقاط قوت و ضعف برنامه های مالی خرد در ایران

صندوق قرض الحسنه	تعاونی اعتبار	بانک کشاورزی	طرح ایفاد	طرح بسیج اجتماعی	طرح صندوق زنان روستائی
همانگی با ساختار نهادی، متناسب با توان مالی گروه هدف، تأکید بر جذب منابع، پایداری و عدم وابستگی به دولت، هزینه های عملیاتی پایین، وجود بازار قابل توجه برای جذب منابع	تعهد اعضا و مشارکت آنان در طرف منابع و مصارف، عضو محور بودن سازمان، تأکید بر جذب منابع، عدم وابستگی زیاد به دولت، نظارت های همسانان، تعریف مبانی حقوقی و مقرراتی متناسب با ویژگی های مالی خرد و سازگاری با انگیزه ها، تعریف سازمان های لایه بالاتر برای ارائه کمک های فنی و نظارت.	تمرکز بر گروه هدف خاص، دسترسی به اندازه فعالیت بزرگ	بکارگیری سازوکار گروهی، تأکید بر آموزش روش های مالی به متقاضیان، هدفگذاری دقیق، بکارگرفتن نهادها و اطلاعات محلی، مشارکت متقاضی در فرآیند اجرایی، تأکید بر پس انداز	بکارگیری سازماندهی عضو محور، ارائه خدمات مالی توسط سازمان محلی ایجاد شده، بکارگیری سازوکار گروهی، تأکید بر آموزش روش های مالی به متقاضیان، هدفگذاری دقیق، مشارکت متقاضی در فرآیند اجرایی، تأکید بر پس انداز، عمق دسترسی بالا	بکارگیری سازماندهی عضو محور، ارائه خدمات مالی توسط سازمان محلی ایجاد شده، بکارگیری سازوکار گروهی، تأکید بر آموزش روش های مالی به متقاضیان، هدفگذاری دقیق، مشارکت متقاضی در فرآیند اجرایی، تأکید بر پس انداز، عمق دسترسی بالا
تکیه بر ساختارهای اجرایی متعارف و عدم بکارگیری ابتکارات مالی خرد، عدم نظارت، عدم تعریف مناسب مقررات بانک قرض الحسنه و عدم بکارگیری سازگاری انگیزه ها،	دخالت بیش از حد دولت در بخش تعاون و منحرف ساختن انگیزه های شکل گیری تعاونی ها با تزریق منابع مالی و اعتبار ارزان به آنها، عدم بکارگیری انگیزه های پویا، عدم گروه محوری در بخش مصارف، تعدد مراجع نظارتی، عدم واگذاری نقش های حمایتی به سازمان های لایه بالاتر بویژه اتحادیه های تعاونی.	وابستگی به منابع دولت، عدم تأکید بر سایر خدمات مالی بویژه پس انداز، عدم استفاده از ابتکارات مالی خرد و بکارگیری روش های متعارف	عدم وجود واسطه مالی مستقل، عدم عضو محور بودن در سطح نهاد مالی، نبود ظرفیت انسانی برای گسترش فعالیت، وابستگی به منابع دولتی و منابع حامیان مالی	محدود بودن اندازه دسترسی، عدم وجود منابع انسانی و عزم برای گسترش فعالیت در سطح سازمان مروج، وابستگی به منابع دولتی و حامیان مالی	محدود بودن منابع انسانی و مالی در سطح سازمان مروج، عدم مستند سازی و ایجاد پایگاه داده عملکردی مطمئن، عدم ثبت قانونی و حقوقی صندوق ها

منبع: (آقا بابایی، ۱۳۸۶: ۱۸۵)

پس از بررسی برنامه‌های تأمین مالی خرد در سطح کشورهای جهان و ارزیابی عملکرد این برنامه‌ها در ایران، برآنیم که به ارزیابی تاثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران بپردازیم.

۵. روش تحقیق

در این بخش با استفاده از روش میدانی، استفاده از ابزار پرسش‌نامه و تحلیل آماری اقدام به بررسی تاثیر مستقیم و غیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و نیز رتبه‌بندی آن‌ها می‌نماییم.

۱-۵. فرایند بررسی

به منظور بررسی تاثیر تأمین مالی خرد در ایران، مبتنی بر ادبیات مربوطه پرسش‌نامه‌ی دلفی طراحی شد. این پرسش‌نامه مبتنی بر طیف لیکرت پنج گزینه‌ای طراحی شد و در اختیار صاحب‌نظران حوزه تأمین مالی خرد قرار گرفت.

۱-۱-۵. سوالات پرسش‌نامه

سوالات پرسش‌نامه به شرح ذیل می‌باشد:

- ۱) آیا جامعه هدف اعتبارات خرد اسلامی فقرای فعال اقتصادی می‌باشد؟
- ۲) آیا جامعه هدف اعتبارات خرد اسلامی شامل قشر متوسط فعال اقتصادی می‌باشد؟
- ۳) آیا کاهش فقر از اهداف تأمین مالی خرد اسلامی محسوب می‌شود؟
- ۴) آیا توانمندسازی از اهداف تأمین مالی خرد اسلامی محسوب می‌شود؟
- ۵) آیا ایجاد اشتغال از اهداف تأمین مالی خرد اسلامی محسوب می‌شود؟
- ۶) آیا تأمین مالی خرد اسلامی از طریق بالابردن سطح درآمد باعث کاهش فقر

۱. منظور از تاثیر غیر مستقیم، تاثیر تأمین مالی خرد است که شامل اهداف چهارگانه اصلی (مستقیم) آن نمی‌باشد. بلکه با واسطه منجر به تحقق اهداف اصلی تأمین مالی خرد می‌شود.

می‌شود؟

۷) آیا تأمین مالی خرد اسلامی از طریق بالابردن سطح آموزش باعث کاهش فقر

می‌شود؟

۸) آیا تأمین مالی خرد اسلامی از طریق بالابردن سطح بهداشت باعث کاهش فقر

می‌شود؟

۹) آیا تأمین مالی خرد اسلامی از طریق بهبود وضعیت تغذیه باعث کاهش فقر

می‌شود؟

۱۰) آیا تأمین مالی خرد اسلامی از طریق بالابردن سطح پس انداز افراد باعث

کاهش فقر می‌شود؟

۱۱) آیا تأمین مالی خرد اسلامی منجر به رشد اقتصادی می‌شود؟

۱۲) آیا تأمین مالی خرد اسلامی منجر به افزایش رشد تولید ناخالص داخلی

می‌شود؟

۱۳) آیا صاحبان کسب و کار خرد می‌توانند مشاغلی پایدار ایجاد نمایند؟

۱۴) آیا صاحبان کسب و کارهای خرد افرادی را جهت توسعه کار خود استخدام

می‌نمایند؟

۱۵) آیا تأمین مالی خرد اسلامی، دسترسی فقرا را فعال و متوسط اقتصادی را به

تسهیلات اعتباری افزایش می‌دهد؟

۱۶) آیا تأمین مالی خرد اسلامی منجر به کاهش فاصله بین فقیر و غنی می‌شود؟

۲-۵. جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش شامل متخصصان بانکداری اسلامی، مدیران اجرایی حوزه‌ی

بانکداری، اقتصاددانان، متفکران اقتصاد اسلامی و مالی اسلامی می‌باشند. این افراد باید

حداقل یکی از خصوصیات زیر را دارا باشند:

۱) دست اندرکاران اجرایی مرتبط با حوزه تأمین مالی خرد اسلامی

۲) متفکرین و نظریه‌پردازان مرتبط با حوزه تأمین مالی خرد اسلامی

با توجه محدودیت‌های موجود در جامعه آماری از جمله عدم دسترسی به صاحب‌نظران و نیز محدود بودن تعداد جامعه آماری؛ نمونه‌ای ۳۰ نفره از جامعه آماری در نظر گرفته شد و پرسش‌نامه میان ایشان توزیع شد.

۳-۵. آزمون آماری

۳-۵-۱. سنجش پایایی پرسش‌نامه

به منظور سنجش پایایی پرسشنامه پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS آلفای کرونباخ پرسشنامه اندازه‌گیری شد و با توجه به اینکه آلفای کرونباخ پرسشنامه ۰/۷۹۵ بدست آمده و این مقدار بالاتر از ۰/۷۰ می‌باشد می‌توان گفت که پایایی پرسشنامه مورد تأیید می‌باشد.

جدول ۵-۱: آلفای کرونباخ محاسبه شده برای پرسش‌نامه

Cronbach's Alpha	N of Items
۰/۷۹۵	۱۴

منبع: (تحلیل SPSS)

۳-۵-۲. آزمون فرضیه

در این پژوهش چون تعداد نمونه‌های صحیح کمتر از ۳۰ می‌باشد بنابراین امکان استفاده از آزمون‌های پارامتریک وجود ندارد. زیرا برای استفاده از این آزمون‌ها باید یا جامعه نرمال باشد و یا نمونه‌ها بیشتر از ۳۰ باشند که در این تحقیق هیچکدام از این حالت‌ها وجود ندارند. با توجه به غیر نرمال بودن داده‌ها و ماهیت تک متغیره بودن داده‌ها آزمون آماری مناسب، آزمون دلبیوی کندال^۱ می‌باشد.

آزمون رتبه‌های دلبیوی کندال، که شکل نرمال شده آزمون فریدمن می‌باشد، بعنوان یک ضریب توافق، به سنجش میزان توافق رتبه‌ها در بین پاسخگویان می‌پردازد. در این

۱. Kendall's W

آزمون، هر پاسخگو بعنوان یک قضاوت کننده یا رتبه دهنده، و هر گویه یا سوال نیز بعنوان یک متغیر تلقی شده و در ادامه برای هر یک از این متغیرها، میانگین رتبه ها محاسبه می شود. این آزمون با مقایسه میانگین رتبه ها در بین متغیرها، تفاوت این میانگین ها را بررسی می کند.

جدول ۵-۲: نتایج آزمون دبلیوی کندال

N	۱۴
Kendall's W ^a	۰/۳۴۹
Chi-Square	۷۳/۳۳۶
df	۱۵
Asymp. Sig.	۰/۰۰۰

a. Kendall's Coefficient of Concordance

منبع: (تحلیل SPSS)

همانطور که جدول ۵-۲ نشان می دهد ضریب کندال ۰/۳۴۹ می باشد و مقدار معناداری نیز ۰/۰۰۰ است. چون این مقدار بالای ۰/۰۱ می باشد بنابراین با اطمینان ۹۹٪ می توان گفت که بین نظرات خبرگان همگرایی و توافق وجود دارد. زمانی می توان گفت نتایج حاصل از پرسش نامه دارای اعتبار مطلوبی است که علاوه بر معناداری ضریب کندال، پرسش نامه از روایی محتوایی نیز برخوردار باشد. بدین منظور لازم است میانگین نظرات خبرگان نیز از حدی مشخص^۱ بیشتر باشد. در جدول ۵-۳ میانگین نظرات خبرگان و انحراف معیار و در

۱. در تحقیقات مشابهی که با این روش صورت گرفته است این حد را در طیف لیکرت پنج گزینه ای بیشتر از ۳ یا ۳/۵ در نظر گرفته شده است (ر.ک: شلمزاری و همکاران، ۱۳۹۲؛ ساخت و روایی سنجی مقیاس امید بر اساس منابع اسلامی).

طیف لیکرت پنج گزینه ای بر اساس جدول ذیل نمره گذاری می شود:

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
---------	----	-------	------	-----------

جدول ۴-۵ دسته‌بندی و تشریح متغیرها بر حسب میانگین منتج از تحلیل آماری تشریح شده‌است.

جدول ۳-۵: میانگین و انحراف معیار متغیرهای پرسش‌نامه

Statistics				
سوالات پرسشنامه	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
SMEAN (s1)	۱۴	۴/۰۷۱۴	۰/۸۲۸۷۴	۰/۲۲۱۴۹
SMEAN (s2)	۱۴	۴/۰۰۰۰	۰/۶۷۹۳۷	۰/۱۸۱۵۷
SMEAN (s3)	۱۴	۴/۶۴۲۹	۰/۴۹۷۲۵	۰/۱۳۲۸۹
SMEAN (s4)	۱۴	۴/۶۶۶۷	۰/۵۹۹۱۴	۰/۱۶۰۱۳
SMEAN (s5)	۱۴	۴/۹۲۸۶	۰/۲۶۷۲۶	۰/۰۷۱۴۳
SMEAN (s6)	۱۴	۴/۵۷۱۴	۰/۶۴۶۲۱	۰/۱۷۲۷۱
SMEAN (s7)	۱۴	۴/۰۷۱۴	۰/۴۷۴۶۳	۰/۱۲۶۸۵
SMEAN (s8)	۱۴	۳/۳۵۷۱	۰/۸۴۱۹۰	۰/۲۲۵۰۱
SMEAN (s9)	۱۴	۳/۵۷۱۴	۰/۵۱۳۵۵	۰/۱۳۷۲۵
SMEAN (s10)	۱۴	۳/۷۸۵۷	۰/۹۷۴۹۶	۰/۲۶۰۵۷
SMEAN (s11)	۱۴	۴/۲۸۵۷	۰/۸۲۵۴۲	۰/۲۲۰۶۰
SMEAN (s12)	۱۴	۴/۱۴۲۹	۰/۶۶۲۹۹	۰/۱۷۷۱۹
SMEAN (s13)	۱۴	۳/۷۶۹۲	۰/۶۹۶۵۷	۰/۱۸۶۱۷
SMEAN (s14)	۱۴	۳/۹۲۸۶	۰/۸۲۸۷۴	۰/۲۲۱۴۹
SMEAN (s15)	۱۴	۴/۲۸۵۷	۰/۷۲۶۲۷	۰/۱۹۴۱۰
SMEAN (s16)	۱۴	۴/۳۰۷۷	۰/۷۲۱۶۰	۰/۱۹۲۸۶

منبع: (تحلیل SPSS)

۴-۵. تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران

بر اساس آنچه در بخش ۳-۵ مبتنی بر تحلیل نتایج SPSS بدست آمد نتایج ذیل در مورد تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران احصاء می‌شود:

جدول ۴-۵: میانگین و انحراف معیار متغیرهای پرسش‌نامه

میانگین نتایج	عنوان	سرفصل
۴/۰۷۱۴	فقرای فعال اقتصادی	جامعه هدف تأمین مالی خرد
۴/۰۰۰۰	قشر متوسط	
۴/۶۴۲۹	کاهش فقر	تأثیر مستقیم تأمین مالی خرد
۴/۶۶۶۷	توانمندسازی	
۴/۹۲۸۶	ایجاد اشتغال	
۴/۲۸۵۷	رشد اقتصادی	
۴/۵۷۱۴	افزایش درآمد	تأثیر غیر مستقیم تأمین مالی خرد
۴/۲۸۵۷	افزایش پس‌انداز	
۴/۲۸۵۷	افزایش دسترسی به اعتبار	
۴/۰۷۱۴	ارتقاء آموزش	
۳/۳۵۷۱	افزایش بهداشت	
۳/۵۷۱۴	بهبود تغذیه	

منبع: (یافته‌های پژوهش)

همانطور که جدول ۴-۵ نشان می‌دهد؛ میانگین نظرات خبرگان در مورد (جامعه هدف تأمین مالی خرد و تأثیر مستقیم تأمین مالی خرد) همچنین چهار متغیر اول تأثیر غیر مستقیم تأمین مالی خرد بالاتر از ۴ می‌باشد و این بدان معناست که روایی محتوایی این متغیرها در حد «خیلی زیاد» مورد تأیید خبرگان است. تنها میانگین دو متغیر پایانی - بهداشت و تغذیه - بالاتر از ۳ می‌باشد که در این مورد نیز میانگین بالاتر از ۳ می‌باشد و این بدان معناست که روایی محتوایی این متغیرها در حد «زیاد» مورد تأیید خبرگان است. بنابراین جامعه هدف تأمین مالی خرد در ایران علاوه بر فقرای فعال اقتصادی، شامل قشر متوسط فعال اقتصادی نیز می‌باشد.

مبتنی بر آزمون دلبیوی کندال رتبه‌بندی تأثیر تأمین مالی خرد اسلامی در ایران مورد
سنجش قرار گرفت. رتبه‌بندی این موضوع به صورت ذیل است:
**جدول ۵-۵: نتایج آزمون رتبه‌بندی مولفه‌های مربوط به تأثیر مستقیم برنامه‌های
تأمین مالی خرد**

Ranks	
	Mean Rank
SMEAN (s3)	۱۱/۴۳
SMEAN (s4)	۱۱/۵۰
SMEAN (s5)	۱۳/۰۷
SMEAN (s11)	۹/۷۵

منبع: (تحلیل SPSS)

جدول ۵-۶: رتبه‌بندی مولفه‌های مربوط به تأثیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد

میانگین رتبه	تأثیر
۱۳/۰۷	ایجاد اشتغال
۱۱/۵۰	توانمندسازی
۱۱/۴۳	کاهش فقر
۹/۷۵	رشد اقتصادی

منبع: (یافته‌های تحقیق)

همانطور که جدول ۵-۶ نشان می‌دهد بر اساس نظرات خبرگان، ایجاد اشتغال و
توانمندسازی مهمترین تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران محسوب می‌شود که
بیشتر تولیدی هستند تا غیرتولیدی.

**جدول ۵-۷: رتبه‌بندی مولفه‌های مربوط به تأثیر غیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی
خرد**

Ranks

	Mean Rank
SMEAN (s6)	۱۱/۲۵
SMEAN (s7)	۷/۷۱
SMEAN (s8)	۴/۵۰
SMEAN (s9)	۵/۰۰
SMEAN (s10)	۶/۵۴
SMEAN (s15)	۸/۹۳

منبع: (تحلیل SPSS)

جدول ۵-۸: رتبه‌بندی مولفه‌های مربوط به تأثیر غیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد

میانگین رتبه	تأثیر
۱۱/۲۵	افزایش درآمد
۸/۹۳	افزایش دسترسی به اعتبار
۷/۷۱	ارتقاء آموزش
۶/۵۴	افزایش پس‌انداز
۵	بهبود تغذیه
۴/۵	ارتقاء بهداشت

منبع: (یافته‌های تحقیق)

همانطور که جدول ۵-۸ نشان می‌دهد مهم‌ترین تأثیر غیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد، افزایش درآمد و بعد از آن دسترسی به اعتبار می‌باشد.

۵-۵. مقایسه تطبیقی تأثیر تأمین مالی خرد در ایران و جهان

خلاصه آنچه از بررسی تأثیر تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی در بخش چهار و پنج این تحقیق حاصل شد در ادامه و در جدول ۵-۹ ارائه می‌شود.

جدول شماره ۵-۹: بررسی تطبیقی ایران و جهان در مورد تأثیر تأمین مالی خرد

کشور	تأثیر										
	رشد اقتصادی	ایجاد اشتغال	توانمندسازی	کاهش فقر	خروج از فقر	مسکن	آموزش	تغذیه	بهداشت	پس انداز	درآمد
فرانسه		+									
آلمان	+										
انگلیس		+	+								
بوسنی	+										
ایرلند		+									
آمریکا	+	+									
پرو				+							
بولیوی			+		+				+	+	
اوگاندا							+		+	+	
غنا			+						+	+	
کنیا	+							+	+	+	+
رواندا						+	+	+	+		
ماداگاسکار	+	+								+	
تانزانیا						+		+	+		
زیمباوه	+		+				±	+	+		+
بنگلادش		+	+	+	+	+	+		+	+	+

				+						+	اندونزی
	+	+				+	+	+	+	+	مصر
	+	+				+	+	+	+	+	اردن
						+				+	پاکستان
+	+	+	+							+	ازبکستان
+		+	+							+	ترکیه
	+	+		+	+					+	هند
	+	+	+								نپال
	+	+								+	سريلانکا
	+	+									فيلپين
	+	+									ويتنام
	+										لائوس
	+	+		+						+	چين
+	+	+	+			+				+	ايران

منبع: (یافته‌های تحقیق)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با مرور ادبیات وسیع مربوط به مالیه خرد اهم نکات بشرح زیر خلاصه می‌گردد (عرب مازار و جمشیدی، ۱۳۹۰):

۱) در ارزیابی عملکرد مالیه خرد سه شاخص مهم با عنوان دسترسی (outreach)، پایداری (sustainability)، و اثر (impact) به عنوان مبنای اساسی موفقیت این برنامه‌ها مطرح هستند.

۲) موفقیت برنامه‌های مالیه خرد فقط در اعطای وام به فقرا خلاصه نمی‌شود بلکه در جهت تحقق موفقیت نسبی در سه زمینه فوق‌الذکر، لازم است اصول سازمانی و عملیاتی مختص برنامه‌های مالیه خرد رعایت و اجرا شود. در این راستا، بسته خدمات مالی که علاوه بر اعتبار در قالب برنامه ارائه می‌شود، تعیین گروه هدف، بسته آموزشی ارائه شده به گروه هدف، اشکال سازمانی، سازوکارهای عملیاتی و اجرایی، مدل‌های وامدهی و جمع‌آوری پس‌انداز و نظایر آن اهمیت بسیاری دارند.

۳) آنچه مالیه خرد را از سایر تجربیات موجود متفاوت می‌سازد، سازوکارهای اجرایی برنامه‌ها و مؤسسات مالیه خرد است. این سازوکارها به نحوی است که بخشی از عملیات بانکی مانند انتخاب و نظارت و ارائه گزارشات عملکرد و ... را از طریق ترتیبات وامدهی گروهی بر دوش مشتریان قرار می‌دهد. این مسئله عاملی می‌شود تا افراد فقیر علاوه بر دریافت اعتبار، توانمندی‌های گوناگون غیر اعتباری هم بدست بیاورند. شرکت منظم در جلسات هفتگی، ثبت و ضبط حساب سپرده و اعتبارگروه، ارائه گزارش عملکرد به گروه، نظارت بر فعالیت سایر اعضای گروه، ارائه برنامه و طرح کاری برای اخذ وام، بحث و تصمیم‌گیری در مورد نیاز اعضاء گروه و برخورداری از آموزش‌های بانکی و مالی، دوره‌های آموزشی مهارت‌های کارآفرینی و ... مسائلی هستند که به مرور توانایی‌های خاصی نظیر مشارکت در فعالیت‌های گروهی و

اجتماعی، اعتماد به نفس، مهارت‌های کارآفرینی، نظم و برنامه ریزی و... را در افراد ایجاد می نمایند. از این روست که یکی از ویژگی‌هایی که محققان مالیه خرد بر آن تأکید می کنند قابلیت توانمندسازی آن بویژه در مورد زنان است. (۴) درسهای حاصل از تجربیات مالیه خرد بر این نکته تأکید دارند که موفقیت برنامه های مالیه خرد نه تنها در گرو رعایت اصول فوق الذکر است بلکه طراحی سیاست‌ها و ساختار اجرایی باید مبتنی بر عوامل محیطی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی محلی باشد که برنامه در آنجا اجرا می گردد.

(۵) اثربخشی برنامه های مالیه خرد در کاهش فقر به عوامل متعددی وابسته است. این عوامل عبارتند از:

- افراد فقیرتر و دارای برخورداری کمتر عموماً در برنامه های مالیه خرد مشارکت نمی کنند.
- افراد فقیرتر عموماً درآمدشان را کمتر از افرادی که وضع بهتری دارند افزایش می دهند.
- وام گیرندگانی که ورشکست می شوند با اخراج از برنامه مواجه می شوند.
- مردان متناوباً از وام‌هایی که زنانشان می گیرند استفاده می کنند.
- کاهش در کیفیت زندگی کودکان.
- افزایش در درآمدی که منجر به افزایش در رفاه نمی شود.

بدیهی است شناخت عواملی از این دست منوط به شناخت کامل از محیط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محل اجرای برنامه های مالیه خرد است. عوامل نهادی و فرهنگی موجود در هر محل با سایرین متفاوت بوده و هر یک می تواند اثربخشی برنامه‌های مالیه خرد را تحت تأثیر قرار دهد. رفع بسیاری از این مسائل در گروه بسته آموزشی مناسب، ارائه خدمات حمایتی غیر مالی، ارائه خدمات مالی کامل و تعدیل در برخی از سازوکارها و سیاست‌های اجرایی و فرآیندی برنامه‌های مالیه خرد است.

۶) نتیجه اساسی مطالعات این است که اعتبار به تنهایی نمی‌تواند هدف مورد نظراز مالیه خرد که همان رفع فقر است را محقق سازد. اعتبارات خرد برای دستیابی به پایداری مالی و رفع فقر باید با سایر نهادهای محلی نظیر سازمان‌های غیر دولتی، برنامه‌های آموزش مهارت‌های شغلی همراه و مرتبط شود. برای اینکه اعتبارات خرد بتواند به عنوان استراتژی برای رفع فقر موفق شود باید قبل از واسطه‌گری مالی با چالش واسطه‌گری اجتماعی دست و پنجه نرم کند. مفهوم واسطه‌گری اجتماعی از نظر ایشان فرایند تعامل و درگیر شدن در برنامه‌ها و چشم انداز زندگی قرض‌گیرندگان برای آماده‌سازی آنها جهت دریافت اعتبار است. این فرآیند به معنی ایجاد سرمایه انسانی و مهارت‌های کارآفرینی در آنها است.

علیرغم شواهد موفقیت آمیز مالیه خرد در بسیاری از کشورها، حامیان مالی برنامه‌های مالیه خرد همواره می‌خواهند بدانند که برنامه‌های مالیه خرد تا چه حد در کاهش فقر نقش داشته‌اند. در این راستا برنامه‌های مختلف مالیه خرد از دو حیث مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:

- ارزیابی عملکرد: میزان گسترش برنامه در جمعیت هدف
 - ارزیابی اثر: برنامه چه تغییری را در زندگی و رفاه افراد ایجاد نموده است.
- در این مقاله به دنبال بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در کشور بودیم. پس از بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در سطح جهانی با تأکید بر کشورهای اسلامی به بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران پرداختیم. بدین منظور مبتنی بر ادبیات موضوع پرسش‌نامه‌ی دلفی طراحی شد و در اختیار خبرگان قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل آماری پرسش‌نامه‌ها نشان داد که خبرگان حوزه تأمین مالی خرد در مورد تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران به شرح تبیین شده توافق دارند. بر این اساس تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران متمرکز بر مولفه‌های تولیدی (ایجاد اشتغال، توانمندسازی، افزایش درآمد و...) می‌باشد. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که جامعه هدف اعتبارات خرد در ایران علاوه بر فقرای فعال اقتصادی شامل قشر متوسط فعال اقتصادی نیز می‌باشد. سایر نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بسته به وضعیت اقتصادی

کشورها و سطح اقتصادی مردم در آن کشورها، ترتیب و اولویت‌بندی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد و نیز جامعه هدف آن متفاوت است. از همین روست که تأمین مالی خرد در اروپا و آمریکا بیشتر در پی اهداف تولیدی و در آفریقا بیشتر به دنبال اهداف غیر تولیدی (بهداشت و تغذیه) است. این مطلب در مورد جامعه هدف تأمین مالی خرد نیز صادق است. نتایج و بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد، این تفاوت‌ها در اندازه تأمین مالی خرد، نوع وثایق، شیوه‌های وام‌دهی نیز وجود دارد که البته با توجه به روندی که بیان شد، منطقی به نظر می‌رسد.

بر اساس آنچه عنوان شد، جامعه هدف تأمین مالی خرد (فقرای فعال اقتصادی و قشر متوسط فعال اقتصادی) از طریق دریافت اعتبارات خرد، توانمند می‌شوند. این توانمندسازی به نوبه خود منجر به کاهش فقر یا ایجاد اشتغال می‌شود و نهایتاً این فرآیند منجر به رشد اقتصادی خواهد شد.

برای تحقیقات آینده پیشنهاد می‌شود موضوعات ذیل بررسی شوند:

- ۱) مدل مطلوب تأمین مالی خرد در ایران چگونه است؟
- ۲) نقش دولت در تأمین مالی خرد متعارف و اسلامی به چه صورت است؟

منابع

- منابع فارسی**
- ۱) آقابابایی، ر. (۱۳۸۶). «تحلیل مسائل نهادی تأمین مالی خرد برای ارائه سازوکار عملیاتی آن در ایران»، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
 - ۲) حسن زاده، ع. (۱۳۸۹)، «الگوسازی مؤسسات و تأمین مالی خرد منطبق با شریعت اسلام»، فصلنامه پول و اقتصاد، شماره ۵.
 - ۳) قاسمی، ع.، ستاریفر، م.، مرتضوی‌فر، ز. (۱۳۹۰). «ارزیابی تحلیلی و تجربی تأثیر تأمین مالی خرد بر درآمد و مصرف خانوار»، تحقیقات اقتصادی، پاییز ۱۳۹۰، شماره ۹۶، صص ۱۸۱ تا ۲۰۶.

۴) محمدی، ی.، نعمت الهی، ج.، سپهوند، ف. (۱۳۹۶). نقش تأمین مالی خرد بر کیفیت زندگی زنان روستایی در پروژه بین‌المللی ترسیب کربن در استان خراسان جنوبی، **توسعه محلی (روستائی-شهری)**، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، دوره نهم، شماره ۲، صص ۲۳۹ تا ۲۶۰.

۵) شهیدی نسب، م. (۱۳۹۵). «**طراحی نظام تأمین مالی خرد بر اساس آموزه‌های اقتصاد و مالی اسلامی**»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۶) ساعی، م. و ضیائی، س. (۱۳۹۵). «**بررسی اثر صندوق های اعتباری خرد بر کاهش فقر، ایجاد درآمد و اشتغال در استان کرمان**»، **تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران (علوم کشاورزی ایران)**، دوره ۴۷، شماره ۱، صص ۲۳۵-۲۲۷.

۷) محمدی، ی.، عوافی اکمل، ف. و ضمیری آراسته، م. (۱۳۹۷). اثرات تأمین مالی خرد و توانمندسازی زنان روستایی در استان های کرمانشاه و همدان، **اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، دوره ۷، شماره ۴، صص ۱۸۸-۱۶۹.

منابع لاتین

- 1) Abdul Mannan, M. (2011). Islamic microfinance: an instrument for poverty alleviation. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(9), 620-626.
- 2) Abdul Manap, T. A. (2014). Islamic Microfinance, Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank Group, Jeddah 21413 Kingdom of Saudi Arabia.
- 3) Accion report (2012). U.S. Microfinace: Small Loans, Big Results, MicroTracker Outcomes Study for the Accion U.S. Network and Opportunity Fund, u.s, p: 5.
- 4) Ahmed Khan, Ajaz (2008). Islamic Microfinance: Theory, Policy and Practice, Islamic Relief Worldwide, Birmingham, United Kingdom.
- 5) Audretsch, D. B., & Fritsch, M. (2002). Growth regimes over time and space. *Regional studies*, 36(2), 113-124.

- 6) Balkenhol, B. (1998). *Enterprise Creation by the Unemployed: The Role of Micro-finance*, An ILO Action Program, Social Finance Unit, Enterprise and Cooperative Development Department, International Labour Office Geneva, (1998), International Conference on Self-employment (OECD/CERF/CILN) Burlington, 24-26 September 1998
- 7) Balkenhol, B., Guézennec, C., Lainé, F., & Nouaille-Degorce, L. (2013). *MICROCREDIT IN FRANCE: What impact does it have on employment?*. ILO.
- 8) Bedson, J. (2009). Microfinance in asia: Trends, challenges and opportunities. *The Banking with the Poor Network*.
- 9) Birch, D. V. (1979). The Job Generation Process: Final Report to Economic Development Administration, Program on Neighborhood and Regional Change.
- 10) Carree, M. A., & Thurik, A. R. (1998). Small firms and economic growth in Europe. *Atlantic Economic Journal*, 26(2), 137-146.
- 11) Carter, S. H. (2013). Financial intermediation, growth, and microfinance in Turkey: A quantitative study. Economics-Theses. Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, Syracuse University.
- 12) Cheston, S., & Kuhn, L. (2002). Empowering women through microfinance. *Draft, Opportunity International*, 64.
- 13) Cohen, M., & Dunn, E. (1999). Microfinance clients in Lima, Peru: Baseline report for aims core impact assessment. *Assessing the Impact of Microenterprise Services (AIMS) Washington, USA*.
- 14) Dincer, C. (2014). The Role of Microfinance in Women's Empowerment in Turkey. *Boston University Center for Finance Law and Policy*, available at: <http://www.bu.edu/bucflp/files/2012/04/24-08-2014-Microfinance-in-Turkey.pdf> (accessed 15.01. 2017).
- 15) Dunn, E. (2005). Impact of microcredit on clients in Bosnia-Herzegovina: Final report. *Washington, dc: World Bank*.
- 16) El-Komi, M., & Croson, R. (2013). Experiments in Islamic microfinance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 95, 252-269.
- 17) Enterprise Development Consultants Co. Ltd. (2002). *Study on Generating Employment through Micro and Small Enterprise and Cooperative Development in Lao PDR*. International Labour Organization, International Labour Office, ILO Bangkok Area Office and East Asia Multidisciplinary, Advisory Team (ILO/BAO-EASMAT), First published.

- 18) European Commission, (2012). Implementation of the European Progress Microfinance Facility_2011, Brussels, Available at:<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7886&langId=en>
- 19) Finance, P. (2007). National Impact and Market Study of Microfinance in Jordan. *Ministry of Planning and International Cooperation and the Agence Française de Développement, Paris.*
- 20) Finance, P. (2008). National impact survey of microfinance in Egypt. *AKAM, CIDA, GTZ, IDRC, SFD, UNDP.* *available in: <http://www.microfinancegateway.org/library/national-impact-survey-microfinance-egypt>*
- 21) Gobezie, G., & Garber, C. (2007, March). Impact assessment of microfinance in Amhara region of northern Ethiopia. In *International Conference on Rural Finance Research: Moving Results into Policies, FAO, Rome, Italy.*
- 22) Hall, Chris. "Profile of SMEs and SME Issues in APEC, 1990-2000." (2002). Available at: http://www.pecc.org/resources/doc_view/1659-profileof-smes-and-sme-issues-in-apec-1990-2000 [February 2012]
- 23) Hart, M., & Hanvey, E. (1995). Job generation and new and small firms: Some evidence from the late 1980s. *Small Business Economics*, 7(2), 97-109.
- 24) Holcombe, S., & Xianmei, X. (1997). Microfinance and poverty alleviation: UN collaboration with Chinese experiments. *Du. X., Liu W., Zhang B. & Sun R*, 20-96.
- 25) Khaleequzzaman, M. (2007, April). Islamic microfinance: Outreach and sustainability. In A paper presented at IIUM International Conference on Islamic Banking and Finance, 23–25 April 2007, Kuala Lumpur, Malaysia.
- 26)
- 27) Khandker, S. R. (1998). *Fighting poverty with microcredit: experience in Bangladesh.* Oxford University Press.
- 28) Khandker, S. R. (2005). Microfinance and poverty: Evidence using panel data from Bangladesh. *The world bank economic review*, 19(2), 263-286.
- 29) Kondo, T., Orbeta Jr, A., Dingcong, C., & Infantado, C. (2008). Impact of microfinance on rural households in the Philippines. *IDS bulletin*, 39(1), 51-70.

- 30) Ledgerwood, J., Earne, J., & Nelson, C. (Eds.). (2013). *The new microfinance handbook: A financial market system perspective*. World Bank Publications.
- 31) Leegwater, A., & Shaw, A. (2008). *The role of micro, small, and medium enterprises in economic growth: A cross-country regression analysis*. United States Agency for International Development.
- 32) Macmillan Publishers Ltd. (2018). *The New Palgrave Dictionary of Economics*, third Edition.
- 33) Maksudova, N. (2009). *Microfinance in Uzbekistan: market overview and impact assessment needs* (No. 39). Institut für Ost-und Südosteuropaforschung (Institute for East and Southeast European Studies).
- 34) Mannan, M. A. (2007, April). Alternative Microcredit Models in Bangladesh: A Comparative Analysis between Grameen Bank and Social Investment Bank and Myths and Realities. In First International Islamic Conference on Inclusive Islamic Financial Sector Development: Enhancing Islamic Financial Services for Micro and Medium Sized Enterprises (MMES) on April (pp. 17-19).
- 35) Marcus, R., Porter, B., & Harper, C. (1999). Money Matters: Understanding Microfinance Save the Children. *London*. PP147.
- 36) McKernan, S. M. (2002). The impact of microcredit programs on self-employment profits: Do noncredit program aspects matter?. *Review of economics and statistics*, 84(1), 93-115.
- 37) Microfinance and the Millennium Development Goals. Fact Sheet, (2005), Available at:
http://www.yearofmicrocredit.org/docs/MF_MDGs.pdf#search='microfinance%20millennium%20goals.
- 38) Mitchell, T. (2003). The role of microfinance in economic development. *Student Economic Review*, 17(3).
- 39) MKNelly, B., & Dunford, C. (1998). *Impact of Credit with Education on mothers' and their young children's nutrition: Lower Pra Rural Bank Credit with Education program in Ghana*. Davis, CA: Freedom from Hunger.
- 40) MKNelly, B., & Dunford, C. (1999). Impact of credit with education on mothers and their young children's nutrition: CRECER credit with education program in Bolivia. *Freedom from hunger research paper*, 5.
- 41) Morduch, J., & Haley, B. (2002). Analysis of the effects of microfinance on poverty reduction. *New York: NYU Wagner Working Paper*, 1014.

- 42) Mustafa, S. I. A. (1996). Beacon of Hope: An Impact Assessment of BRAC's Rural Development Programme (Dhaka, Bangladesh: BRAC, 1996).
- 43) Noreen, U., Imran, R., Zaheer, A., & Saif, M. I. (2011). Impact of microfinance on poverty: A case of Pakistan. *World Applied Sciences Journal*, 12(6), 877-883.
- 44) Panjaitan-Drioadisuryo, R. D., & Cloud, K. (1999). Gender, self-employment and microcredit programs an Indonesian case study. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 39(5), 769-779.
- 45) Quinones, B., & Remenyi, J. (Eds.). (2014). *Microfinance and poverty alleviation: Case studies from Asia and the Pacific*. Routledge.
- 46) Reducing Poverty (2004). Reducing Poverty and Scaling Up Growth. A Global Learning Process and Conference in Shang-hai. May 25-27, 2004, Available at: <http://www.worldbank.org/wbi/reducingpoverty/docs/Scaling-Up-Poverty-%20Reduction.pdf>
- 47) Silivestru, D. R. (2012). European SMEs and economic growth: A firm size class analysis. *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» «din Iași. Științe economice*, 59(2), 143-151.
- 48) Simanowitz, A., & Walter, A. (2002). *Ensuring Impact: Reaching the Poorest While Building Financially Self-Sufficient Institutions, and Showing Improvement in the Lives of the Poorest Families: Summary of Article Appearing in Pathways Out of Poverty: Innovations in Microfinance for the Poor* (No. 1762-2016-141572).
- 49) Singla, M. L. (2014). Microfinance and economic development in India: Growth and challenges. *International Journal of Research in Finance & Marketing*, 4(3), 1-13.
- 50) Shikoh, R & Khan, R. A(2012). What is Islamic Microfinance? Making it a Sustainable Reality, www.dailymotion.com/video/x302ch2.
- 51)
- 52) Thorsten, C. C. E., Beck, T., Demircuc-kunt, A., & Levine, R. (2005). SMEs, Growth, and Poverty. In *Journal of economic growth*.
- 53) Tilakaratna, G., Wickramasinghe, U., & Kumara, T. (2005). *Microfinance in Sri Lanka: A household level analysis of outreach and impact on poverty*. Colombo: Institute of Policy studies.

- 54) UNDP. (2003). United Nations Human Development Report. Homepage. Available at: http://www.undp.org/hdr2003/know_that.html
- 55) Wright, G. (2000). *Microfinance systems: Designing quality financial services for the poor*. Zed Books.
- 56) Yaron, J. (1992). *Successful rural finance institutions* (No. WDP150, p. 1). The World Bank.
- 57) Yuenger, M. (2009). “*Microfinance as an Economic Development Tool in Uzbekistan*”, International Public Affairs Conference, Indiana University, Bloomington, USA.
- 58) Zaman, H. (1999). *Assessing the poverty and vulnerability impact of micro-credit in Bangladesh: A case study of BRAC*. World Bank, Development Economics, Office of the Senior Vice President and Chief Economist.
- 59) Zubeir Mughal, M. (2011) *Islamic microfinance*, International Seminar on Financial Inclusion for Central Asia, the Caucasus, and South Asia, 12-14 July 2011, Urumqi, PR China.

۶۴

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / شهیدی نسب و همکاران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی